RODINNÉ DOMY NA OPATOVICKÉM KLÁŠTEŘIŠTI ANEB JEDEN Z POSLEDNÍCH PŘÍBĚHŮ KLÁŠTERA OPATOVICKÉHO

Tomáš ČURDA

Osudy nejstarších východočeských klášterů končí rokem 1421. K existenci většiny klášterů se vážou unikátní artefakty, bájné legendy a někdy i otázky spojené s jejich správnou lokalizací. Populární pověstí se stala pověst o pokladu opatovického kláštera. Cílem následného textu však není hledání legendárního pokladu, ani mnohokrát zveřejněná historie benediktinského opatství sv. Vavřince v Opatovicích nad Labem, nýbrž malé zamyšlení nad vývojem, stavem a ohrožením této nemovité kulturní archeologické památky zapsané v ÚSKP 3. 5. 1958 jako archeologické stopy pod č. rejstříku 34139/6-2120. K napsání článku mě inspirovaly návštěvy klášterního ostrova a souhrn okolností, které změnily a mohly ještě více změnit současný vzhled prostoru bývalého kláštera v Opatovicích nad Labem.

Vybrané místo pro zbudování kláštera se nacházelo na jedné z vyvýšenin uprostřed často zaplavované labské nivy protkané esovitými meandry řeky, jejími slepými rameny a mělkými tůněmi. Luh, někdy nazývaný Polabinou, se po opadnutí velkých vod navracel do původní podoby, v létě přizdobený sloupky komárů tetelících se nad zahnívajícími loužemi i koberci lučních travin. V zimě se krajina měnila ve stříbřitou pláň s kontrastujícími remízky dřevin a solitéry staletých stromů (obr. 1, 2). Krajina osídlená od pravěku, významně lidem lužické i slezskoplatěnické kultury a později i Slovany, jejichž východní pravlast měla ve větším rozsahu obdobný přírodní charakter.[1)] Úrodná polabská půda, pastviny a v neposlední řadě ryby, lovené nejčastěji během lososích tahů do trdlišť na horních tocích obou Orlic, umožňovaly obživu.

1) Více např.: Jiří SIGL, *K osídlení nejbližšího zázemí kláštera v Opatovicích nad Labem ve světle nových archeologických průzkumů*, Východočeský sborník historický 2, 1992, s. 33–44; Vít VOKOLEK, *Slovanská sídliště v okolí Opatovic n. L.*, Archeologické rozhledy 14, 1962, s. 636, 653–656.

Obr. 1: Okolní krajina kláštera tvarovaná původně především Labem. Foto T. Čurda NPÚ ÚOP v Pardubicích.

Obr. 2: Bývalé řečiště severně od kláštera. Foto T. Čurda NPÚ ÚOP v Pardubicích.

Historie opatovického kláštera[2)] se obvykle počítá od r. 1086, kdy jeho vznik navázal na existenci zdejší celly založené šlechticem Mikulcem a provozované břevnovskými benediktiny, kteří zde následně vybudovali nový konvent. Předpoklad vzhledu nejstarší podoby kláštera je nejspíše ve dřevěném provedení, o více jak půl století později se pod vedením opata Myslocha započala výstavba zděných objektů. Konventní kostel sv. Vavřince byl vysvěcen k roku 1163. Z hlediska architektonického se jednalo o opevněný klášter, vystavěný podle základního benediktinského schématu v románském slohu, s pozdějšími dostavbami a přestavbami ve slohu gotickém. V rámci kláštera existoval špitál, škola, mlýn a zřejmě i další hospodářské objekty, poblíž kláštera lze uvažovat o umístění sadu a patrně i haltýřů. S historií kláštera jsou spojena jména známých opatů i zaznamenání důležitých událostí.[3)] Po útoku husitských vojsk čekal poničený klášter zánik, stejně jako většinu ostatních podobných církevních objektů. Nejspíše se i zde v následné době uplatnilo pohřbívání do svatého okrsku a rozebírání zdiva, umocněné o výkopy vedené snahou o nalezení pokladů. Později navázaly další laické aktivity spojené s využitím místa pro obytnou, řemeslnou a hospodářskou výstavbu.

Různé lidské činnosti provozované na pozemcích někdejšího klášteřiště v průběhu šesti století proměnily toto místo natolik, že z jeho povrchu zmizely téměř všechny stopy po bývalém klášteru. Obvod klášterního areálu můžeme zhruba umístit do prostoru vymezeného jižním okrajem současného pole na

2) Vlastimil KRACÍK, *Záhadný opatovický klášter*, Klub přátel historie Opatovic nad Labem a Pohřebačky, 2012. Interní publikace bez charakteru veřejné tiskoviny a bez přiděleného ISBN či ISSN; Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, Praha 1925; František ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic*, díl 1., Pardubice 1990; Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.

3) Prvním opatem po založení kláštera je opat Ondřej, kaplan krále Vratislava II. O výše uvedené výstavbě nových klášterních budov se dovídáme z hradišťsko-opatovických letopisů. Z téhož období, okolo poloviny 12. století, pochází sbírka kázání nazvaná Homiliář opatovický. Za působení opata Konráda byl v roce 1227 pohřben v klášterním kostele syn Přemysla Otakara I., markrabě moravský Vladislav. Po opatu Hroznatovi z Lipoltic byl papežem potvrzen Jan Neplach, který v sepsané kronice zanechal zprávy i o své diplomatické činnosti. Jedním z posledních opatů opatovického kláštera se stal Petr Lazur, jehož násilná smrt jakoby signalizovala i budoucí osud kláštera. Husitské útoky vedené ve východních Čechách z jara roku 1421 definitivně zničily i opatovický klášter. Přeživší benediktini přesídlili do slezských proboštství klášterů v Lehnickém Poli (Wahlstatt) a Slezské Středě (Neumarkt in Schleisien) v dnešním jihozápadním Polsku. Po zániku kláštera se obec dostává do majetku vítězného dobyvatele kláštera, Diviše Bořka z Miletínka, následně patří rodu Jiřího z Poděbrad a na konci 15. století náleží k majetku Pernštejnů, viz literatura v poznámce č. 2.

severu, vodním příkopem nejspíše vytvořeným z původního ramene Labe na západě, na jihu plochou umístěnou pod mlýnem a prostorem za současným mlýnským náhonem ohraničeným na východě, kdysi též jedním z řečišť Labe (obr. 3, 4).[4] V minulosti byly činěny četné snahy o stanovení přesnějšího určení polohy konventu s uváděním předpokladů pro rozmístění jeho jednotlivých objektů. Tyto snahy vedené na základě povrchového průzkumu lokality, písemných informací a v neposlední řadě archeologických výzkumů nepřinesly jednoznačné výsledky. Přesto však, od uvádění nejstarších předpokladů pro umístění a rozložení kláštera až k výsledkům geofyzikálních a archeologických výzkumů, určitá představa o původní situaci existuje.

František Rosůlek[5] stanovuje rozsah kláštera na základě shledaných tras předpokládaných obvodových zdí. Dále zmiňuje, že okolí domu čp. 47 „*zdá se býti násilně rozryto*“ a že děd majitele tohoto domu, pan Pleskot, vykopal r. 1804 na pozemku položeném za chalupou k severu rozsáhlý sklep. Na jižní straně tohoto domu, při hlavní cestě přes klášteřiště, uvádí nález lidských kostí, taktéž nález sedmi lidských koster v místě budované stodoly severně od čp. 47 a další nálezy kostí i na ostatních místech svého pozemku. Za mlýnem, ve struze spojující Požeračku s mlýnským náhonem, zmiňuje dočasně odkrytou podzemní klenutou prostoru 16 m dlouhou a ve mlýně uvádí dvě kobky. V dolní ležela cínová rakev, v horní se nacházelo nářadí a zbraně. Konventní chrám situuje Rosůlek do prostoru mezi dům čp. 47 a mlýn, dále popisuje různé nálezy pocházející z prostoru klášteřiště. Jedná se například o části sloupu a gotického dveřního oblouku vytažené z náhonu, o okenní kružbu, seškvařenou bronzovinu, o nález cihel a prejzů, klíčů a o další historické předměty uložené převážně v pardubickém a hradeckém muzeu.

4) Během záchranného archeologického výzkumu vyvolaného stavbou silnice I/37 (VČM Pardubice, TerraVerita, společnost s r. o.) byla v roce 2008 a 2009 zkoumána plocha plánované trasy silnice ležící východně od klášteřiště. Jak v místech trasy silnice, tak ani na ploše odstraněné stodoly (ppč. 2702, 2703) nebyly zjištěny nálezy související bezprostředně s klášterem. V jednom z úseku trasy silnice byly zachyceny kůly a kůlové jámy dochované zřejmě z mostku přes bývalé labské rameno nazývané pomístně jako Morávkův důl. V regionální literatuře se setkáme s dalšími názvy a možnostmi. Například s eventualitou původní trasy Opatovického kanálu vedené v západním rameni Labe a s předpokládaným klášterním rybníkem Topolinou JZ od klášteřiště. Řada dalších informací nejen o trase Opatovického kanálu, o labském jezu, říčních meandrech, ale i o dalších historických zajímavostech této lokality a blízkého okolí je uvedena ve sborníku Josefa Matěáska [online], dostupné z URL: <http://opatovice.xf.cz/Historie/Sbornik.pdf>.

5) František Karel ROSŮLEK a kol., *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*, III, Pardubice 1903, s. 369–376.

Obr. 3: Obdélníkem vyznačená oblast klášteřiště s trasami okolních vodotečí lemovanými porosty dřevin. Google Earth, datum snímku r. 2008, [cit. 2014-05-22].

Z výše zmíněných skutečností vychází při charakteristice nálezů a rozsahu klášteřiště ve své práci též rodačka z Opatovic, Emanuela Nohejlová-Prátová,[6] následně též koordinátorka archeologických výzkumů zde uskutečněných především v padesátých a šedesátých letech 20. století.

Další informaci o rozsahu a nálezech na klášteřišti uvádí Josef Pleskot v kronice obce Opatovice nad Labem z let 1925–1929. Zmiňuje staré nálezy hrobek s kovovými rakvemi a to „*pod*“ čp. 114 a čp. 47, tedy myšleno asi jižně od těchto stavení.[7]

Severovýchodní část klášteřiště a místo ležící severovýchodně od něj za náhonem archeologicky prozkoumal pomocí tří sond v roce 1956 Antonín

6) E. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Příběhy.*

7) Přehled archeologických nálezů též viz Josef MATĚÁSKO – Josef PŮLPÁN, *Archeologické nálezy v Opatovicích n/L.* [online], dostupné z URL: <http://opatovice.xf.cz/Historie/archeologie.pdf>, [cit. 2014-04-18].

Hejna. V sondě č. 1 umístěné za levým břehem náhonu na ppč. 276 došlo k objevu prohlubně interpretované jako časně středověká odpadní jáma. V místě zkoumaném na ppč. 55/2 v severovýchodní části klášteřiště přetnula sonda č. 2 tehdy patrný val, který měl navýšením břehu původního řečiště nejspíše chránit prostor před velkou vodou. Obsah sondy ve svrchním uložení vyplňovala stavební suť o mocnosti 50–70 cm s nálezy vrcholně středověké keramiky, ve spodním uložení s keramickými zlomky z 12.–13. století. Ve třetí sondě umístěné do plochy kruhové vyvýšeniny situované o něco severněji, u břehu mlýnského náhonu, byl zjištěn pouze násyp zmíněné suti uložený zde za účelem zpevnění bahnitého podloží.[8)]

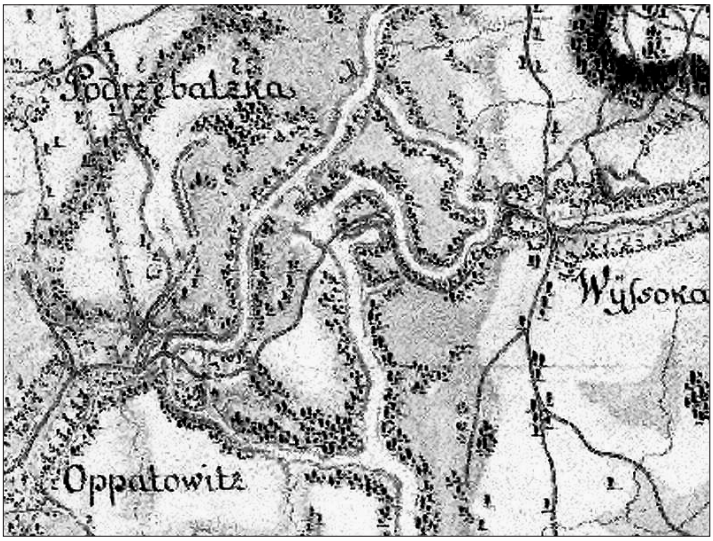

Obr. 4: Pro srovnání řečiště Labe v Opatovicích n. L. ve druhé polovině 18. století. Klášteřiště se nachází v obdélníku mezi labskými rameny při levém dolním rohu obrázku. I. vojenské mapování – josefské 1764–1768 a 1780–1783 (rektifikace), měřítko 1 : 28 800, Oldmaps – staré mapy, © 1st (2nd) Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna,
© Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně – URL: <http://www.geolab.cz>,
© Ministerstvo životního prostředí ČR – URL: <http://www.env.cz. http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=1000&lang=cs&z_width=1700&z_newwin=1&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c113>,
[cit. 2014-05-22].

8) Antonín HEJNA, *Nálezová zpráva o průzkumu klášterního areálu v Opatovicích, provedená v r. 1956*, ArÚ AVČR v Praze, archiv nálezových zpráv, č. j. 252/58.

Další archeologické výsledky z výzkumu uskutečněného na klášteřišti v letech 1956–1958 přináší zpráva Jana Rataje.[9] Sondy odkryté v průběhu výzkumu přinesly především informaci o hrobech zakládaných v širokém rozsahu plochy. Vyskytlo se etážové až pětivrstevné ukládání zemřelých v rituální poloze v sondách vytyčených jižně od čp. 114, dále pak kosti a jednovrstevné hroby nalezené v následných sondách položených SSZ od čp. 47. V hrobě č. 5 z r. 1956, v nejnižším horizontu, v hloubce 127 cm od stávajícího povrchu, byla nalezena esovitá záušnice o vnějším průměru 23,5 mm. Hrob v sondě vytyčené v místě plánované stavby studny (r. 1957) obsahoval v části zásypu stavební materiál včetně signovaných cihel a další jednotlivé lidské kosti. Sonda zvolená o rok později v prostoru plánované stavby garáže přinesla informaci o dvou kamenných zdech v maltě (S–J, Z–V, šíře 60–100 a 70 cm) založených do labského sedimentu a o dvou neporušených lidských kostrách umístěných tak, že jejich patní kosti spočívaly těsně při nejspodnějších kamenech zdi.

V roce 1959 zde pokračoval archeologický výzkum pod vedením Zdeňka Smetánky, který přinesl další zajímavé informace. Výzkum se soustředil do míst v jižní části klášterního ostrova, kde před mlýnem, na zahrádce pana Morávka ppč. 50, došlo v hloubce 230 cm a hlouběji k nálezu dřevěných roubených objektů s četnými zbytky tvarovaných kůží a zbytkem kožených bot. Objekt byl vyhodnocen jako obuvnická dílna. Z nedalekého okolí pocházely též nálezy pecek ovoce, ořechů a dýní, což svědčí pro místní ovocnářství a zelinářství. Keramika zde získaná z kulturní vrstvy patří do poloviny 14. století a celé místo s uvedenými nálezy lze definovat nejspíše jako část hospodářského zázemí kláštera.[10]

Pro úplnost nelze nezmínit ani další archeologický výzkum Zdeňka Smetánky z roku 1960 na tzv. předklášterním ostrůvku, nacházejícím se západně od vodního příkopu oddělujícího předklášterní ostrůvek od ostrova klášterního.[11] V sondě vyhloubené jižně od čp. 121 bylo odkryto celkem osm hrobů jedinců různého věku a pohlaví. Kromě kosterních nálezů pochází z hrobů nález tří záušnic a denáru Břetislava II. Pod hrobem č. 5 se nacházela sídlištní jáma obsahující keramiku starší než konec 11. století.

9) Jan RATAJ, *Archeologický výzkum na území opatovického kláštera*, Památky archeologické LVIII, 1967, s. 592–598.

10) Zdeněk SMETÁNKA, *Středověk, benediktinský klášter*, zpráva, ArÚ AVČR v Praze, archiv nálezových zpráv, č. j. 3558/59. Poblíž místa výzkumu zaznamenává Z. Smetánka bahnitou plochu, která v době záplav mohla ostrov rozdělovat na část severní a jižní.

11) Zdeněk SMETÁNKA, *Výzkum na předklášterním ostrůvku v Opatovicích nad Labem*, Archeologické rozhledy 19, 1967, s. 471–477.

Pohřebiště bylo na základě zjištěné situace a nálezů datováno do období navazujícího na uvedené předešlé sídlištní aktivity.

V r. 1975 uskutečnilo pardubické muzeum ve spolupráci s Jaroslavem Flegrem[12)] na opatovickém klášteřišti geofyzikální průzkum pomocí odporové metody. Na základě vyhodnocení zjištěných výsledků bylo na zahradě severně od čp. 114 vybráno místo pro vytyčení zjišťovací sondy. V této sondě o půdorysném rozměru 5 × 2 m, vyhloubené do hloubky ½ metru, byla shledána oblázková vrstva a destrukce liniového zdiva. Vedle většího množství zlomků středověké keramiky byly výzkumem získány též segmenty mozaikové podlahové dlažby. Výskyt velkého množství zlomků cihel a další poznatky zjištěné dík geofyzikálnímu proměřovaní stanovily vážný předpoklad pro lokalizaci rozsáhlého klášterního objektu do tohoto SV sektoru klášteřiště.

Za velmi významnou považuji, dík novým nálezům, archeologickou akci, kterou v roce 2009 vyvolala výměna sloupů elektrického vedení. Dvě jámy vykopané za tímto účelem byly částečně rozšířeny a zdokumentovány.[13)] V sondě č. 1 umístěné při levé části příjezdové asfaltové komunikace, těsně vedle vjezdní brány na pozemky majitele čp. 47, byla odkryta kamenná zeď obsahující části cihel, vedená přibližně v ose S–J. Zeď se skládala z lomového kamene, nejspíše kunětického znělce, vázaného v maltě. Její celková šíře nebyla zjišťována. Při této zdi se nacházela na dně sondy dlažba poskládaná z nepravidelných lomových kvádříků, nejspíše ze shodného kamene (obr. 5). Jednotlivé horizonty kulturních vrstev vyplňovaly sondu v mocnosti asi 170 cm (hloubka je určena dle obrázku 6, pomocí zobrazené geodetické trasírky). U sondy č. 2, umístěné při okraji křižovatky odbočky k mostu přes náhon a komunikace vedoucí k blízkému mlýnu, nelze z obrázku odvodit její celkovou hloubku. Tato sonda kromě obsahu jednotlivých vrstev zachytila cihlové zdivo ukončené klenbou (obr. 7). Materiál získaný z obsahu obou sond představoval převážně keramické střepy, ale i zvířecí kosti a úlomky železných artefaktů odpovídající období 13.–15. století.

Podíváme-li se dnes na klášteřiště podrobněji, lze za jeho nezpochybnitelnou součást považovat severozápadní a západní pozůstatek kdysi původního labského ramene, využitý a upravený jako ochranný vodní příkop a trasu labského toku původně obtékající klášter z východní strany.

12) Jaroslav FLEGR, *Jak jsme hledali opatovický klášter*, Zprávy klubu přátel Pardubicka 35, 2000, č. 7–8, s. 220–230.

13) Tomáš KOFROŇ, *Opatovice nad Labem, přeložka vedení ČEZ* [online], dostupné z URL: <http://terraverita.cz/node/339>, [cit. 2014-04-22]; Jan KOŠŤÁL, O*patovice nad Labem, okres Pardubice*, Výzkumy v Čechách 2009, 2012, s. 520.

Obr. 5: Zeď a dlažba v sondě č. 1 z roku 2009. Převzato z internetových stránek archeologické společnosti TerraVerita, společnost s r. o., URL: <http://terraverita.cz/node/339>, [cit. 2014-05-22].

Obr. 6: Profil s geodetickou trasírkou v sondě č. 1 z roku 2009. Převzato z internetových stránek archeologické společnosti TerraVerita, společnost s r. o., URL: <http://terraverita.cz/node/339>, [cit. 2014-05-22].

Obr. 7: Profil s cihlovou klenbou v sondě č. 2 z roku 2009. Převzato z internetových stránek archeologické společnosti TerraVerita, společnost s r. o., URL: <http://terraverita.cz/node/339>, [cit. 2014-05-22].

Dnes na této straně proudí labská voda mlýnským náhonem, postaveným nebo upraveným pro účely vodní elektrárny vybudované při mlýně. Dá se předpokládat, že ve vrcholné fázi existence kláštera byl tento prostor, vymezený labskými vodami, plně využit. Velkou část plochy zaujímala nejspíše trojlodní bazilika sv. Vavřince a přilehlá kvadratura kláštera. Situování těchto objektů lze obvykle předpokládat dle směrů světových stran a jejich uspořádání po vzoru benediktinských klášterů. Tomuto předpokladu odpovídá jak rozsahem, tak i mocností destruovaného zdiva, velká plocha umístěná severně od čp. 114. Zde na ppč. 55/2 byla na základě výsledků geofyziky v r. 1975 umístěna zmíněná sonda pardubického muzea. Toto místo jsem měl možnost navštívit dík laskavosti majitele pozemku a přesvědčit se o skutečnosti, že se zde nachází velká souvislá vrstva stavební suti, neumožňující pozemek využívat v současnosti například pro požadované ovocnářské účely.

Jedinými doloženými a zdokumentovanými zdmi objektů opatovického kláštera jsou výše uvedené nálezy zdí z výzkumů uskutečněných v letech 1958 a 2009. Kamenné zdivo v maltě dvou fragmentů zdí zahloubených do

rostlého písku, zjištěné v sondě z roku 1958, bylo zařazeno do starší fáze existence kláštera. Naopak zeď s přiléhající kamennou dlažbou odkrytou v sondě č. 1 v roce 2009 (před čp. 47) můžeme, především na základě druhu použitého kamene a zdivo doplňujících částí cihel, považovat za útvary mladší. Stejně tak zřejmě i cihlovou klenbu zachycenou téhož roku v profilu sondy č. 2. Hloubka základové spáry kamenných zdí, povrchu kamenné dlažby, cihlové klenby a nejhlubších hrobů nás přivádí k otázce původních stavů vody, především výšek hladiny Labe a spodní vody. Původní průtok neregulované řeky rozlité do sítě ramen, bez existence jezů a umělých kanálů, mohl přinášet jiné hodnoty hladin vody, než jsou dnes v porovnávání se známou stoletou vodou a dalšími současnými vodními poměry. Zjištění nivelety archeologických objektů a jejich srovnání s těmito získanými údaji o hladinách vody by bylo pro tento účel významné. Dosah hladiny spodní vody je rozhodující především pro možnou existenci a hloubku kleneb a chodeb zmiňovaných ve starších textech a též pro hloubku hrobových jam. Přirozenou nedůvěru k bájným podzemním chodbám a podobným prostorám narušil nález cihlové klenby v sondě č. 2 z roku 2009. Dík tomuto učiněnému zjištění a také existenci současných sklepení (například pod špýcharem) již nelze zcela odmítat další eventuality sklepení a chodeb uváděných ve starší literatuře.

Snad nejrozšířenějšími nálezy shledávanými v prostoru bývalého benediktinského opatství jsou lidské kostry i jednotlivé lidské kosti. V průběhu pěti století se klášter v několika fázích stavebně vyvíjel, a tak místa kdysi určená k pohřbívání následně nemusela novým požadavkům vyhovovat. Hřbitovy mnohdy zanikaly pod novou výstavbou, jinde byly zakládány hřbitovy nové, někdy se vracelo pohřbívání na původní starší, méně používaná či dočasně nepoužívaná pohřebiště. Jako velmi významný prvek co do četnosti a především výskytu superpozic vzniklých hloubením hrobových jam se jistě i zde uplatnila vlna pohřbů znovu uskutečněných na ploše zaniklého kláštera. Určitě i zde hrála svou úlohu snaha o pohřbení do vysvěcené půdy, často se zjevnou tendencí k uložení zemřelého co nejblíže, nebo i přímo do interiéru kostela. Tyto hroby, zakládané po zániku kláštera, lze během archeologických odkryvů rozlišit někdy poměrně snadno, v jiných případech bývá jejich datace problematická. Vedle přítomnosti dobových milodarů, tělesných ozdob a mincí bývají obvykle dalším vodítkem pro stanovení stáří jednotlivých hrobů odlišnosti dané stratigrafií a obsahem zásypu hrobových jam. V místě uvedené sondy z roku 1956, kde byl zaznamenán výskyt úzkých hrobových jam hloubených v respektovaných etážových stupních, s datovacím materiálem a se zjištěnou vari-

Obr. 8: Orientační mapka: 1) navážky na pozemcích ppč. 8/4, 44/1, 44/2 a 55/4 z roku 2008, 2) sonda J. Rataje z roku 1958, 3) sonda J Rataje z roku 1957, 4) sonda J. Rataje z roku 1956, 5) sonda muzea Pardubice z roku 1975, 6) sonda č. 1 z roku 2009, TerraVerita, s. r. o, 7) sonda č. 2 z roku 2009, TerraVerita, s. r. o, 8) sonda Z. Smetánky z roku 1960, 9) sonda Z. Smetánky z roku 1959, 10) sonda č. 1 A. Hejny z roku 1956, 11) sonda č. 2 A. Hejny z roku 1956, 12) sonda č. 3 A. Hejny z roku 1956. Dále jsou zde označena jednotlivá čísla popisná uváděná v textu, dostupné z URL: <http://www.seznam.cz/>; <http://www.mapy.cz/#!x=15.798728&y=50.150729&z=16>, [cit. 2014-05-22].

abilitou věku i pohlaví, je existence původního hřbitova evidentní. Hroby představených kláštera a jiných významných osobností bývaly obvykle situovány do prostoru presbyteria kostela.

Kromě narušení původních dochovaných archeologických situací novými pohřby, masivním odtěžováním stavebního materiálu a vyhledáváním v zemi ukrytých cenností, následovalo nové osídlení klášterního ostrova spojené s úpravami terénu a se stavbou obytných a jiných objektů. Na císařském otisku mapy z roku 1840 je vidět zástavbu s rozlišením dřevěných (žlutých – A) a zděných (červených – B) stavení (obr. 9). K roku 1732 či až k roku 1804 se uvádí Morávkův mlýn čp. 48[14)] v dané podobě, současná zděná stavení čp. 47 a 114 jsou novějšího data.

Především budování nových staveb a různé terénní úpravy uskutečňované na soukromých oplocených a před zraky ukrytých pozemcích nacházejících se v místech nemovitých kulturních památek jsou fenoménem, na který bývá někdy památková ochrana krátká. Konkrétní situace se odehrála v roce 2008 i na klášteřišti na katastrálním území Opatovic

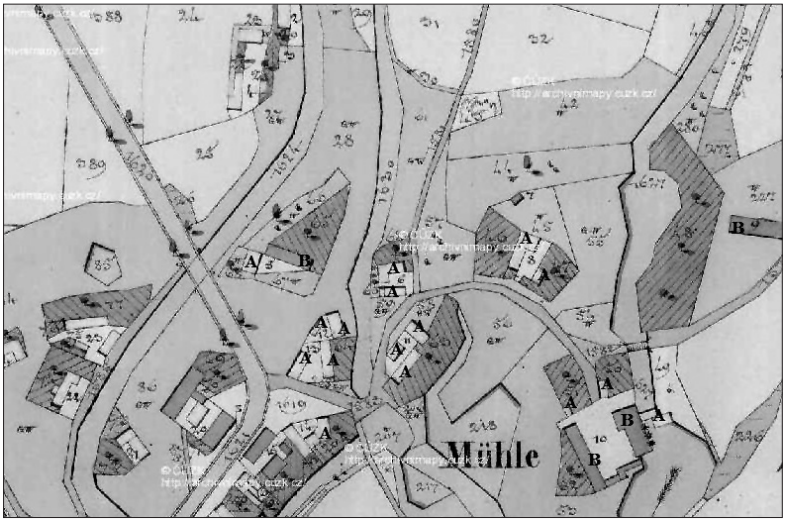

Obr. 9: Dřevěné („A“) a zděné („B“) objekty na klášteřišti v první polovině 19. století. Císařské povinné otisky map stabilního katastru z let 1820–1840, měřítko 1 : 2 880, Geoportál ČÚZK – URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/5491-1/5491-1-003_index.html>, [cit. 2014-05-22].

14) Mlýn je jako technická památka zapsán v ÚSKP od 3. 5. 1958 pod č. rejstříku 39147/6-2119.

nad Labem, kde se majitel čp. 47 a okolních pozemků rozhodl vybudovat rozsáhlé navážky pro projektovanou výstavbu rodinných domů. Zajímavé bylo, že o stavební povolení této stavby požádal jeho otec, předchozí vlastník nemovitosti, již v roce 2005.[15] Rozhodnutí vydané oddělením územního plánování Magistrátu města Pardubic stavbu zamítlo.[16] Vlastník pozemku vznesl v souvislosti s omezováním užívání osobního vlastnictví a jeho záměrů s ním požadavek na přidělení náhradních pozemků o ploše 8 000 m^2 a na úhradu vzniklých nákladů ve výši cca 30 000 Kč. Obecní úřad v Opatovicích nad Labem s realizací uvedeného stavebního záměru souhlasil, jako podmínku uvedl pouze zachování stávající místní komunikace. Po třech letech se jeho syn, nový majitel, rozhodl stavbu uskutečnit. Probíhajícího zavážení klášterního příkopu (severně od čp. 47) pomocí těžké techniky si v dubnu 2008 povšimla kolegyně z pardubického muzea. Tato potvrzená skutečnost předaná úseku památkové péče Magistrátu města Pardubic vyvolala místní jednání, kterého se zúčastnil vlastník pozemku, starosta obce, zástupci příslušných odborů městského magistrátu a zástupci NPÚ ÚOP v Pardubicích. Během tohoto jednání bylo konstatováno uvedené narušení terénní konfigurace a původního rozsahu památky způsobené rozsáhlou navážkou a požadováno její okamžité ukončení (obr. 10, 11). Závazné stanovisko úseku památkové péče magistrátu města ustanovené ve stejném smyslu jako v roce 2005, stavbu zamítlo a stanovilo podmínky pro uvedení lokality do původního stavu.[17] Odstranění terénních úprav následně nařídil stavební úřad, který ještě podrobněji specifikoval podmínky a způsob jejich odstranění.[18] Z důvodu nesouhlasu s tímto rozhodnutím se majitel pozemku odvolal. V novém rozhodnutí odbor majetkového a stavebního řádu krajského úřadu nařízení o odstranění nepovolených terénních úprav potvrdil.[19] Stavebník se rozhodl řešit záležitost soudní cestou za pomoci advokáta a podal na Krajský úřad Pardubického kraje žalobu.[20] V této

15) Na základě stavebního projektu „Hrubé terénní úpravy pro budoucí zástavbu v Opatovicích nad Labem“ (PV projekt, s. r. o., Hradec Králové, 2005).

16) Magistrát města Pardubic, odbor rozvoje a strategie, odd. územního plánování, č. j. ORS/15146/2005/PP, 28. 5. 2005.

17) Magistrát města Pardubic, odbor správních agend, úsek památkové péče, č. j. MmP 36871/2008, 27. 6. 2008.

18) Magistrát města Pardubic, stavební úřad, oddělení stavebně správní, č. j. MmP 43887/2008, 12. 8. 2008.

19) Krajský úřad Pardubického kraje, odbor majetkový a stavebního řádu, č. j. KrÚ-44568/174/2008/OMSŘ/MV-1, 29. 5. 2009.

20) Advokátní kancelář JUDr. Stanislav Kadečka, Ph.D., zn. 102/08, 28. 7. 2009.

Obr. 10: Část plochy navážky fotografovaná během jednání v roce 2008.
Foto M. Krištof NPÚ ÚOP v Pardubicích.

Obr. 11: Výška navážky fotografovaná během jednání v roce 2008.
Foto M. Krištof NPÚ ÚOP v Pardubicích.

žalobě zpochybňuje skutečnost vzniku terénních úprav odkazem na zprávu vypracovanou odborným geodetem, dále uvádí nedostatečnost důkazních prostředků a další procesní nedostatky obsažené v krajském rozhodnutí. Ke vznesené žalobě se následně odbor stavebního úřadu Pardubického kraje vyjádřil a jednotlivé, žalobcem zpochybňované, body svého rozhodnutí argumentačně rozvedl.[21)] Soudní výrok, vynesený následně pobočkou krajského soudu, rozhodnutí Krajského úřadu Pardubického kraje zrušil a vrátil věc k dořešení stavebnímu úřadu magistrátu města.[22)] Ten v pokračování řízení nechal od oprávněného zeměměřiče zhotovit geodetické zaměření nepovolených terénních úprav a výsledek dal k vyhodnocení soudnímu znalci z oboru geodezie a kartografie. Dále bylo znalecky zjišťováno, zda navážkami nedošlo ke kontaminaci a poškození půdy. Výsledky znaleckých posudků prokázaly existenci navážek uskutečněných na třech parcelních číslech majitele (ppč. 44/1, 44/2, 8/4), které však dle znaleckého posudku podstatným způsobem nezměnily odtokové poměry a ani zásadně nezměnily krajinný ráz – vzhled prostředí (obr. 12, 13). Na základě nenaplnění skutkové podstaty § 3 odst. 1 stavebního zákona stavební úřad v listopadu roku 2011 řízení zastavil.[23)]

21) Krajský úřad Pardubického kraje, odbor majetkový a stavebního řádu, č. j. KrÚ-44568/174/2008/OMSŘ/MV-4, 4. 1. 2010.

22) Krajský soud v Hradci Králové – pobočka v Pardubicích, zn. 52Ca 37/2009-34, 25. 3. 2010.

23) Magistrát města Pardubic, stavební úřad, č. j. MmP 66966/2011, 1. 11. 2011. K tomuto záznamu o usnesení poznamenaném do spisu přináleží též tři znalecké a jeden odborný posudek. V prvním znaleckém posudku (Ing. Arnošt Vlkanov, Pardubice) se jednalo o porovnání geodetických zaměření terénu na uvedených pozemcích z roku 2005 (Ing. M. Mencl – Geoplan, Nový Bydžov) s novým zaměřením z roku 2010. Výsledkem posouzení obou měření byl zjištěn výrazný rozdíl výškových i podélných měřených bodů s výpočtem navezení cca 825 m^3 navážky. Druhý znalecký posudek (VÚ meliorací a ochrany půdy, Praha) potvrdil nepůvodní navážku obsahující směs zrnitostně těžkých zemin, stavební suť, balvany, zbytky asfaltu, kusy betonu apod., čímž došlo ke znehodnocení zemědělské kvality pozemků a úpravě geomorfologie terénu. Ve třetím znaleckém posudku (Ing. Jiří Hlavatý, Chrudim) se řešilo ovlivnění odtokových poměrů zde provedenými terénními pracemi se závěrem, že navážky podstatným způsobem odtokové poměry nezměnily. Čtvrtý odborný posudek (Správa CHKO Železné hory a KS Pardubice) prokázal, že předmětnými terénními úpravami nedošlo k zásadní změně krajinného rázu (vzhledu prostředí). K posouzení jednotlivých skutečností stavebním úřadem je v záznamu o usnesení uvedeno ještě vyjádření MmP – odboru životního prostředí, které v dílčích vyjádřeních jednotlivých oddělení (odd. odpadů a ovzduší, odd. ochrany přírody a odd. vodního hospodářství) uvedené závěry jednotlivých posudků potvrdilo. „…*Na základě výše uvedených skutečností stavební úřad řízení podle § 129 odst. 1 písm.*

Obr. 12: Letecké foto pozemku z roku 2006 před navážkou.
Google Earth 2006, [cit. 2014-05-22].

Vylíčení této kauzy upozorňuje na možnosti snadného a rychlého ničení nemovitých památek. Majitel pozemku sídlící přímo na archeologické lokalitě může naprosto nepozorovaně a beze strachu z odhalení provádět různé terénní zásahy a výkopy včetně cílené exkavace v zemi dochovaných artefaktů, například i pomocí detektoru kovů. Oplocení, zástavba a vegetační clona parcely zajišťují ukrytí, soukromé vlastnictví zabraňuje nepovolenému vstupu. Současná platná legislativa[24)] stanovuje prvky ochrany, postupu a sankcí v okruhu dané problematiky, v mnohých případech však nezbývá než spoléhat na disciplinovanost a dobrou vůli vlastníka nemovitosti. Zde nachází uplatnění především informovanost.

b) stavebního zákona o odstranění nepovolených terénních úprav zastavil podle § 66 odst. 2 správního řádu, protože odpadl důvod pro vedení řízení o odstranění terénních úprav…“ (č. j. MmP 66966/2011).

24) Především zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších změn.

Vedle informací dosud poskytnutých vlastníkům ostatních nemovitých kulturních památek je potřeba informovat také o tom, jak se chovat a žít na památkách tohoto typu, na lokalitách s archeologickými nálezy nacházejícími se v zemi. Znalost této problematiky zabrání poškozování památek a snad převáží spíše ochranné tendence nad ničením a kořistnickým drancováním. Z tohoto důvodu by v mnohých případech bylo žádoucí podání informací na vhodně zvolených informačních tabulích. Je třeba dostat do povědomí nejen majitele či uživatele památky, ale i širšího okruhu lidí, že právě tato část jejich obce či jejího blízkého okolí je unikátní svojí historií. Zdůraznění rozsahu i vzdálenosti historického intervalu, uvedení významných artefaktů a upozornění na uskutečněné dějinné události jsou prostředky podněcující a rozšiřující lokální patriotismus. Pochopení souvislostí a důvodů pro uchovávání nálezů a situací v zemi podporuje jejich ochranu. A pokud k historické památce žádný vztah není, mělo by od jejího poškozování odrazovat alespoň vědomí o existenci sankcí, které mohou po poškození

Obr. 13: Letecké foto z roku 2008 s vyznačením plochy navážky. Google Earth 2008, [cit. 2014-05-22].

památky následovat. Neznalost, lehkovážnost přístupu nebo furiantskou bohorovnost některých jedinců k těmto záležitostem by měl ponejprve uvádět na pravou míru především místní obecní úřad.

Výše uvedený příběh ze současného klášteřiště v Opatovicích nad Labem nakonec dopadl tak, jako kdyby ho rozhodla chytrá horákyně. Navážky byly přiznány, terénní úpravy ne. Novotvar, vytvořený navážkami majitelem pozemku za účelem plánované výstavby rodinných domů, konfiguraci původního terénu změnil. Zvětšila se rozloha i tvar původní vyvýšené plochy klášterního ostrova na úkor zúžení šířky bývalého ramene Labe – vodního příkopu. Rodinné domy zde však nestojí. Zatím.

FAMILY HOUSES ON THE OPATOVICE MONASTERY SITE – AND/OR ONE OF THE LAST STORIES OF THE MONASTERY AT OPATOVICE

In its first part, the article briefly describes the original natural conditions and the oldest history of the monastery at Opatovice nad Labem, distr. of Pardubice. It mentions endeavours to locate its individual buildings, chronologically describes the archaeological investigations performed the here and gives a list of some important archaeological findings and situations found out. On the basis of the information provided, the author specifies the assumed position of St Vavřinec church together with the consequent arrangement of the monastery buildings. The author is of the opinion that the places within the monastery site uncovered within the archaeological investigations while the poles of the power-transmission line were being replaced were an especially important source of information. The depth of individual discovered buildings as compared with the historical records and in relation to the underground water level seems to provide an interesting topic for further investigations. The crucial part of the article has recorded a case dealing with the endeavours made by an owner of the real estate found out within the monastery island to build family houses. These endeavours were preceded by made-up ground serving to fill the places in the protective monastery moat. The made-up ground in the moat was stopped some time later, and official negotiations and court proceedings took place. The final and conclusive decision of the proceedings was that the construction of the houses together with the newly formed made-ground would not be permitted, and the original condition of the site should be restored without any penalty. The author closes the article giving a list of risks endangering similar immovable archaeological monuments together with possibilities of protection provided by the current legal regulations.